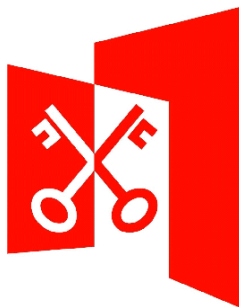

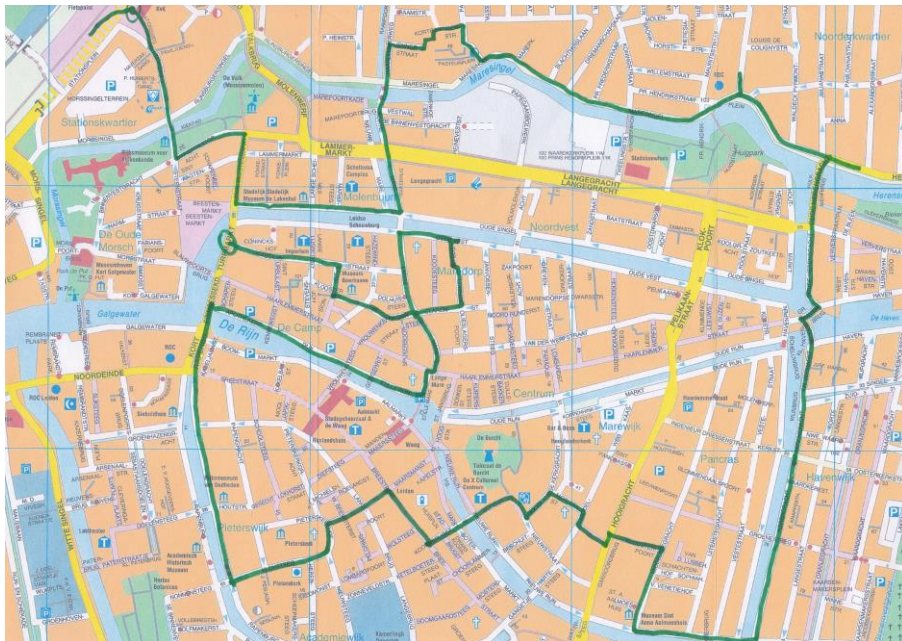

Stedenband Leiden - Toruń

Poolse wandeling in Leiden

(Deze wandeling is nog in concept, de onderstaande tekening zal in een volgend stadium digitaal worden ingetekend.)

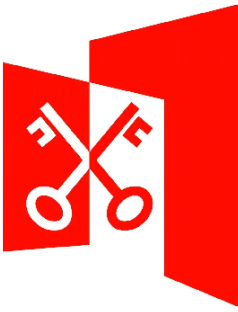

De Poolse wandeling is een initiatief van de Stichting Stedenband Leiden - Toruń

Samenstelling:

Gerard J. Telkamp, met medewerking van Greet Dusseldorp, Aat Smits (foto's) en Piet de Baar

Eerste versie juni 2004, laatste versie januari 2017

Stedenband Leiden - Toruń

POOLSE WANDELING IN LEIDEN

Leiden heeft op het eerste gezicht niet zo erg veel historische banden met Polen. Laat staan dat dergelijke banden herkenbaar zijn in het stadsbeeld. Er is sinds 1988 wel een officiële stedenband met de Poolse stad Toruń, bestaande uit uitwisselingprogramma's op het gebied van sport en cultuur. Toch zijn er bij nader inzien wel enige zichtbare historische en hedendaagse tekens van de band met Polen. Zo voert bijgaande wandeling bijvoorbeeld langs vier muurgedichten in het Pools. Drie daarvan zijn onderdeel van het in 1992 gestarte project van de Leidse Stichting TEGEN-BEELD om minstens honderd Leidse muren te voorzien van dichtwerken in allerlei talen. De 111 gedichten (2017) prijken intussen op evenzoveel beschilderde muurvlakken.¹

De hier aangeboden wandeling wijkt niet alleen vanwege de locaties van de Poolse gedichten, maar ook vanwege een paar andere objecten af van andere in boekjes en gidsen aangeboden Leidse stadswandelingen. Deze beperken zich meestal tot het hart van de binnenstad en tot een bepaald thema, bijvoorbeeld Leidse hofjes, Rembrandt, kerken. Onze wandeling is wat gevarieerder en bedoeld als aanvulling op deze wandelingen.

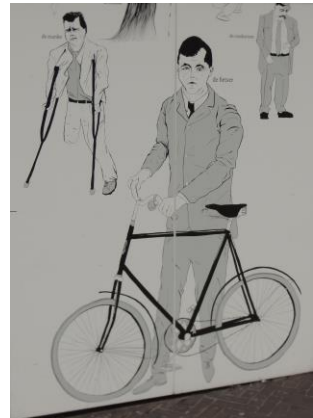
De wandeling begint bij het centraal station van Leiden (centrum kant). Loop 75 meter naar rechts, naar de gedenkplaten onder het zogenaamde Alphens perron.

Op de drie steunberen bij de fietsenstalling onder het Alphens perron staan tekeningen ter herdenking aan het bombardementdrama van 1944.

Een deel van de nieuwbouw in de stationswijk staat op plaatsen waar gebouwen stonden die bij de bombardementen door de Engelsen van 10-11 december 1944 geheel of gedeeltelijk werden verwoest. De bombardementen waren gericht op transportfaciliteiten van de Duitse bezetter (ook het station van 't Haarlemmermeerlijntje aan de Herensingel in de wijk Noorderkwartier werd gebombardeerd), gebruikt voor vervoer van de vanuit Den Haag gelanceerde V-2's.

Bij de bombardementen kwamen 54 mensen om het leven.

Het huidige stationsgebouw, daterend uit het midden van de jaren negentig van de 20ste eeuw, is al het vierde centraal station sinds Leiden in 1843 een spoorwegverbinding met Haarlem en Den Haag kreeg. Niet iedereen waardeert de buizenconstructie, maar zij is in ieder geval origineel. Je zou kunnen zeggen dat zij de openheid van Leiden voor de wereld weerspiegelt. Ondanks de bij de bouw van de Schiphollijn in de jaren tachtig van de vorige eeuw begonnen (destijds) grootste overdekte fietsenstalling van Nederland onder het station, blijven de vele honderden fietsen aan de voor- en achterkant op plaatsen waar dat niet mag, een bron van ergernis.

Van de gedenkplaten loopt u terug en u gaat de Stationsweg, die tegenover het station begint, in. Loop nu via de Stationsweg richting centrum. U kruist dan de Singelgracht met rechts de Morssingel en links de Rijnsburgersingel. U komt dan op de Rijnsburger(poort)brug.

Op de route van het station naar de binnenstad stonden een eeuw geleden meer cafés en andere horecagelegenheden dan tegenwoordig. Hier werkten binnen en op straat allerlei muzikanten uit Midden- en Oost-Europa.

Leiden was in de 17de eeuw na Amsterdam de tweede grote stad van Nederland. De binnenstad is nog steeds de tweede in grootte.

Op de brug staand, ziet u links aan de overkant een sculptuur van een statief met camera als herinnering aan de fotograaf Israël Kiek, die op deze plek in de tweede helft van de 19de eeuw zijn atelier had. Hij kiekte er de dronken studenten als ze 's morgens vroeg van de sociëteit kwamen. In de verte ziet u molen De Valk, die te bezichtigen en te beklimmen is. Even verderop is het Stadscafé Van der Werff, genoemd naar burgemeester Van der Werff. Deze zou tijdens het Beleg van Leiden in 1573-1574 zijn arm aan de hongerende bevolking hebben aangeboden. Het pand is in 1931 ontworpen door architect B. Buurman als nieuwe behuizing van de buitensociëteit van de Sociëteit Amicitia. Rechts is het complex dat sinds midden jaren twintig in gebruik is als Rijksmuseum voor Volkenkunde. Het werd in 1867-70 en 1892 (architecten H.F.G.N. Camp en J. van Lokhorst) in fasen gebouwd als Academisch Ziekenhuis.

Steek de brug over en ga linksaf de 2^e Binnenvestgracht in. Daarna slaat u rechtsaf de Nieuwe Beestenmarkt in.

Meteen om de hoek aan de 2^e Binnenvestgracht staat een langgerekt gebouwtje, in chaletstijl, van de oude kegelbaan van 1897 (architect W.C. Mulder). Rechts op de hoek van de Nieuwe Beestenmarkt en de Beestenmarkt is een mooie gevelsteen met de tekst: in t lat van beloften in de nieve stadt. De voorstelling is een verwijzing naar 'de verspieders van kana' uit het Oude Testament.

Deze kwamen, naar verluidt, in het dal van Eskol aan en sneden een tak met één tros druiven af en droegen die aan een stok. Na hun terugkomst vertelden zij aan Mozes: 'Wij zijn in het land geweest waar u ons naartoe hebt gestuurd. 'Werkelijk het vloeit over van melk en honing en deze vruchten groeien er.'² Naar alle waarschijnlijkheid is dit daarom niet alleen een symbool voor de stadsuitbreiding in de zeventiende eeuw, maar ook voor een lokkend perspectief voor de duizenden immigranten die de Leidse economie al in de zestiende eeuw kwamen versterken.

Ga aan het einde, voor de brug, linksaf de Oude Singel op. Na zo'n honderd meter bent u bij de Lakenhal.

De Lakenhal was in de 17de eeuw het kloppend hart van de Leidse textielindustrie. Hier werden de stoffen van de Leidse lakennijverheid gekeurd. Leids laken was ook in Polen bekend. Wie zich vierhonderd jaar geleden in de Poolse Hanze-stad Toruń in een puik pak wilde steken, ging naar een lakenmaker in de stad en vroeg

om Leids laken. Poolse tolrekeningen uit die tijd laten zien dat vele scheepsladingen laken uit de Sleutelstad hun weg naar laatmiddeleeuws Polen vonden.³

Al meer dan een eeuw is De Lakenhal het stedelijk museum voor kunst, kunstnijverheid en geschiedenis. Even verder op de hoek met de Marktsteeg staat een oude dekenfabriek van Scheltema, nu cultureel centrum met onder meer een theatercafé, een mogelijkheid tot zalenverhuur en wisseltentoonstellingen eigentijdse kunst van de Lakenhal. Een uitstekend voorbeeld van herbestemming van industrieel erfgoed.

Een stukje verder, aan de overkant ziet u de 18de eeuwse Leidse Schouwburg (witgepleisterde gevel), het oudste nog in gebruik zijnde theater van West-Europa.

Vervolg de route en ga over de Alkemadbrug linksaf de Korte Mare op. Steek de Langegracht over en loop rechtdoor voorbij de 3^e Binnenvestgracht.

Een van de straatjes van het nieuwbouwuurtje rechts bij de 3^e Binnenvestgracht en Vestwal heet Zamenhofstraat.

Deze straat is vernoemd naar Ludwik Lejzer (in Ned.: Lodewijk Lazarus) Zamenhof. Dit is een van de drie Leidse straten die, voor zover bekend, naar een Pool zijn genoemd.⁴

Zamenhof (1859-1917) was met name bekend als bedenker van de wereldtaal Esperanto. Als kind was hij getuige van conflicten tussen de diverse bevolkingsgroepen in zijn geboortestreek: Polen, Duitsers, Russen en Joden. Als een van de oorzaken zag hij de verschillen in taal. Daarom kwam hij op het idee dat als middel om vrede te bereiken er één wereldtaal moest zijn. Daartoe ontwierp hij een nieuwe taal: de *Lingvo Internacia* (1887), het latere Esperanto.

Loop vervolgens over de Trekvaart-brug (ook wel de 'heen en weer' brug genoemd) en steek de Rijnsburger-singel (links) en Maresingel (rechts) over. U bevindt zich nu op de Haarlemmerweg. Op de Haarlemmerweg 5a ziet u het eerste Poolse muurgedicht.

Dit gedicht is het tiende *Krim-sonnet* van de beroemde Poolse dichter van de 19de eeuw, Adam Mickiewicz (1798-1855).

Het dal van de Bajdaar (vertaling Arent van Nieukerken)⁵

Ik jaag mijn paard de wind voorbij en spaar geen slagen;
In tomeloze drang verglijden langs mijn zij
Als golven van een stroom, bos, dal en rotspartij
'k Bedrink mij, laat mij door die stroom van beelden dragen.

En als mijn schuimend ros weerspanning voort blijft jagen,
De wereld kleur verliest onder des duisters spreij,
Dan breekt mijn gloeiend oog als spiegel in 't getij
Van geesten die uit dal en bos ontwaken.

De aarde slaapt; ik waak, de zee biedt mij zijn schoot;
Een zwarte golf zwelt op en buldert naar de oever,
Ik neig mijn hoofd hem toe, strek uit mijn armen bloot,

Hij barst, zijn schuimkraag laat mijn hoofd in chaos toeven;
Ik wacht totdat mijn geest – die vloedomspoelde boot –
Vergaat, om een moment vergetelheid te proeven.

De dichter heeft het niet over een trekschuit in kabbelend water, maar spreekt van tomeloze drang en een schuimend ros en een door vloed omspoelde boot. Wel een contrast met de in 1657 gekanaliseerde en van een trekpad/weg voorziene Haarlemmertrekvaart (links van u). Hierop deden twee eeuwen lang ook trekschuiten dienst, voortgezeuld door paarden die op het jaagpad werden afgebeeld, maar die stapvoets voorwaarts gingen en niet in tomeloze drang. Het gedicht werd in oktober 1998 onthuld door de ambassadeur van de Republiek Polen mevrouw Wodzyńska-Walicka tijdens de Poolse Culturele Week. Deze werd gehouden naar aanleiding van het 10-jarige bestaan van de Stedenband Leiden-Toruń.

Mickiewicz wordt beschouwd als de Poolse nationale dichter bij uitstek. Hij werd geboren in Nowogrodek, een plattelandsgemeente in het huidige Wit-Rusland. Hij studeerde (1815-1819) aan de universiteit van Wilna, door de Polen Wilno genoemd, nu bekend als Vilnius, de hoofdstad van de na de Val van de Muur herleefde republiek Litouwen. Zelf gebruikte Mickiewicz de woorden Pool en Litouwer vaak door elkaar. Mickiewicz schreef balladen en romances, het nationale heldendicht Pan Tadeusz (1834, in 1999 verfilmd door de beroemde regisseur Andrzej Wajda) en lyrische gedichten waarin de gedachten en gevoelens van de romantische rebel of minnaar doorklinken. Zijn poëzie geeft uitdrukking aan de Poolse lotsbestemming. Zijn gedichten illustreren de spanning tussen aan de ene kant een hoogontwikkelde en klassieke traditie van Oudheid tot en met Verlichting en aan de andere kant de werkelijkheid van een traditionele plattelandssamenleving. Al vroeg, tijdens zijn leraarschap, behoorde Mickiewicz tot kringen en genootschappen die in het geheim oppositie voerden tegen tsaristisch Rusland. Hij werd in 1823 gearresteerd en in 1824 verbannen naar een eiland in de Zwarte Zee (De Krim). Hier schreef hij zijn *Krim-sonnetten* (1826). Niet alleen dit gebied met zowel klassieke (Grieken) als oosterse (Krim-Tataren) geschiedenis inspireerde hem, maar ook dichters als Byron, Poesjkin en Goethe. Zo levert in *Het dal van de Bajdaar* de held zich byroniaans (romantisch-dramatisch) over aan de ontketende elementen. Het eigen karakter van de *Krim-sonnetten* schuilt echter in de culturele worteling van de hoofdrolspeler. Het exotisme van de gedichten weerspiegelt het talent van Mickiewicz om de culturele veelvoud van het tijdelijk verdwenen Polen te belichamen.

In 1829 mocht Mickiewicz de Krim verlaten. Hij maakte vervolgens een reis naar Duitsland en Italië. Na het neerslaan door de Russen van de Poolse opstand van 1830-1831 vestigde hij zich in Parijs. Daar werd hij de zegsman van de Poolse politieke emigratie, de vertegenwoordiger van de Poolse zaak voor het vrijheidslievend Europa van toen en de leider van een christelijk-socialistische ideologie. In 1840 werd hij de eerste hoogleraar Slavische letterkunde in Parijs. Na het uitbreken van de *Krimoorlog* vertrok hij in september 1855 naar Constantinopel (het huidige Istanboel) om er een Pools legioen te vormen. Hij stierf er echter aan de cholera. Zijn stoffelijk overschot werd uiteindelijk in 1890 plechtig bijgezet in de Wawelkrypte te Kraków bij de oude koningen van Polen.⁶

Ga na ± 75 meter rechts de Jennerstraat in. Loop de Jennerstraat door, dan eerst links, achterom naar de Korte Hansenstraat en vervolgens rechtsaf de Pasteurstraat in (zonder straatnaambord). Nu bent u weer bij de Maresingel.

Nog voor de Marelandschool is er in de Pasteurstraat 2a een ingang naar het Cathrijn Maartensdochterhof (14 huisjes in L-vorm, gebouwd in 1909 voor 16.000 gulden). Aan de overkant ziet u directeurs- en administrateurswoningen van het oude Slachthuisterrein, dat met nog enkele karakteristieke gebouwen uit

het begin van de vorige eeuw is herbestemd in het woningbouwproject Nieuw Leyden. In de Marelandschool gaf het Leidse Oost-Europakoor Mila diverse concerten.

Ga bij de singel linksaf (na de elektriciteitscentrale rechts passeert u twee voetgangersbruggen). Na ± 500 meter is links de Marnixstraat. Loop deze even in, dan ziet u het tweede Poolse muurgedicht.

Op een van de muren van het gebouw in gele baksteen (Maresingel 54), om de hoek in de Marnixstraat, staat in forse letters een gedicht van de Poolse Nobelprijswinnares voor de literatuur (1996) Wisława Szymborska (1923-2012).

Lof van de geringe eigendunk (vertaling Gerard Rasch) ⁷

De buizerd heeft zichzelf niets te verwijten.
Scrupules zijn de zwarte panter vreemd.
Piranha's twijfelen niet of hun daden wel rechtmatig zijn.
De ratelslang aanvaardt zichzelf zonder voorbehoud.

Jakhalzen met zelfkritiek zijn onbestaanbaar.
Sprinkhaan, kaaiman, haarworm, horzel
Leven zoals ze leven en zijn er gelukkig mee.

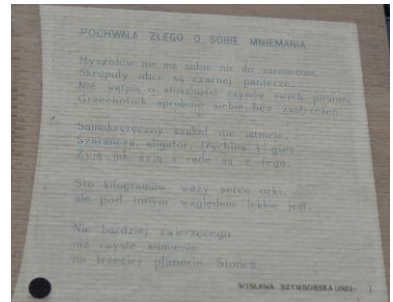
Honderd kilo weegt het hart van de zwaardwalvis,
Maar in een ander opzicht is het licht.

Niets is dierlijker
Dan een zuiver geweten
Op de derde planeet van de zon.

Szyborska studeerde Poolse taal- en letterkunde en sociologie aan de Jagellonen-universiteit van Kraków. In 1996 kreeg ze de Nobelprijs voor literatuur. Andere Poolse

Nobelprijwinnaars voor literatuur waren: Henry Sienkiewicz, in Nederland vooral bekend van de historische roman *Quo Vadis*, (1905), Wladyslaw Reymont (1924), de van oorsprong Poolse schrijver Isaac Bashevis Singer (1978) en Czeslaw Milosz (1980). In 1945 debuteerde Szyborska in een dagblad met het gedicht *Ik zoek een woord*. Vanaf 1952 publiceerde zij geëngageerde poëzie. Zij was lid van de Poolse Verenigde Arbeiderspartij. Van 1953 tot 1981 werkte zij als poëziedirecteur en columnist voor het weekblad *Zycie Literackie* (Literair Leven) in Kraków. In dit blad had ze haar eigen *column*, met de ironische titel *Onverplichte Lectuur* (in 1973 voor het eerst gebundeld, in 1998 in het Nederlands verschenen).

Ze verschenen later ook in het grootste dagblad van Polen, de *Gazeta Wyborcza*, de vroegere krant van de vakbond Solidarność. Met haar bundel *Roepen naar Yeti* (1957) ten tijde van de zogenaamde Dooi na het strenge stalinistische tijdperk nam zij afscheid van het socialistisch realisme. Zij schreef voornamelijk nog gedichten in een zeer persoonlijke stijl, waarin haar verwondering over de dagelijkse dingen en bescheidenheid tegenover de grote wereld weerklonken.

Gerard Rasch (vertaler van werken uit het Pools) zegt van haar: 'Szymborska vindt de poëzie bij elk gedicht opnieuw uit – misschien heeft ze daarom in vijftig jaar tijd maar rond de tweehonderd gedichten geschreven. Zij weet op unieke wijze toegankelijkheid en diepte, originaliteit en herkenbaarheid met elkaar te combineren. Individualisme is haar esthetische en morele norm. Haar poëzie is authentiek, onvoorspelbaar en speels, concreet, geankerd in het leven en de aarde, in materie en tijd.' ⁸

Loop weer verder over de Maresingel, die bij de Herenpoortsbrug (rechts) overgaat in de Herensingel. Op de Herensingel even voorbij de brug komt u bij de Rooms Katholieke kerk O.L.V. Hemelvaart en St. Joseph.

Deze kerk is gebouwd in 1924-1925 door de bekende Leidse rooms-katholieke architect Leo van der Laan (1864-1942). Leo en zijn zoon Jan (1896-1966) zijn

verantwoordelijk voor het ontwerp van zo'n 400 Leidse gebouwen in kloeke baksteenarchitectuur met betonnen elementen, waaronder het voormalige warenhuis Vroom & Dreesmann en het vroegere R.K. St. Elisabeth-ziekenhuis aan de Hooigracht, dat nu verbouwd is tot appartementen voor buitenlandse studenten en Stadscafé Olivier. In deze kerk wordt zondag de Eucharistie gevierd in de Poolse taal voor Polen die tijdelijk of permanent in Leiden of de Duin- en Bollenstreek verblijven. Kijk voor juiste tijden op www.stjosephleiden.nl.

Loop nu weer een stukje terug en ga de net gepasseerde brug van de Oude Herengracht over, richting de Haven tot aan de Grote Havenbrug.

Als u bij de brug bent aangekomen en naar links kijkt, ziet u in de verte de Zijlpoort, een van de twee nog overgebleven monumentale 17de eeuwse stadspoorten van de oude stadsomwalling. In dit in de jaren negentig gerestaureerde gebouw is nu een visrestaurant gevestigd. Een aantal jaren geleden was er aan de linkerzijde van de poort een expositie- en vergaderruimte van de gemeente Leiden.

Daar vergaderde een tijdlang eens per maand de werkgroep van de Stichting Stedenband Leiden-Toruń.

Ga nu rechtsaf over de Grote Havenbrug. Bij het Havenplein zijn er twee mogelijkheden om naar links naar de Herengracht te gaan: de eerste brug links (Kleine Havenbrug) over de Kalvermarkt naar de Herengracht of de andere brug (Scheluwbrug) waar het meteen al Herengracht heet. Ga aan het einde (bij de Nieuwe Rijn) naar rechts en dan de derde straat rechtsaf, de Middelstegracht op.

Hier zijn diverse fraaie hofjes, onder meer het Sint Anna Aalmoeshuis tussen nr. 2 en 4, met het oudste glas-in-lood van Nederland, en het Schachtenhoff op nr. 27, te bezichtigen.

Ga na ± 150 meter linksaf tegenover het Van Der Lubbehof de Kloosterpoort in (straatnaambord is aan het einde boven de poort). Loop aan het einde een klein stukje links en steek vervolgens de Hooigracht over, de Hooglandsekerk-Choorsteeg in. U komt dan bij de Hooglandse of Sint Pancraskerk. Ga nu rechtsaf (de Middelweg) en meteen linksaf de Moriaansteeg in. Loop links om de kerk de Hooglandse Kerkgracht op en ga rechtsaf (de Nieuwstraat in).

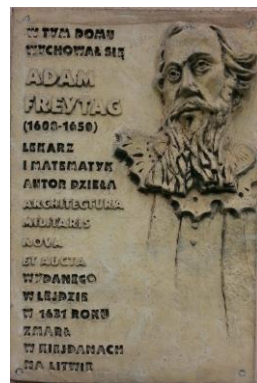
Aan de rechterkant in een 17de eeuws pand, het Heerenlogement, is de Centrale Bibliotheek Leiden (thans BplusC) gevestigd. Ook ziet u aan het eind de toegangspoort (uit 1662) tot de Burcht. De Burcht, een verdedigingswerk/vesting daterend uit het midden van de 12de eeuw, bestaande uit een volkomen kunstmatige heuvel met een prachtig uitzicht over de Leidse binnenstad, is zeker een bezoek waard. Een paar jaar geleden dreigde de grond rond het bouwwerk weg te zakken vanwege zowel natuurlijke erosie als wildplassen.

In het kader van een algehele restauratie met steun van de Europese Unie is toen een nu onzichtbare metalen damwand in het zand aangebracht.

En over een vesting gesproken. De Poolse vestingbouwkundige, Adam Freytag (1608-1650), verbleef enige jaren in Nederland.

Hij was afkomstig uit de zusterstad Toruń. Als zoveel rijke jongelieden uit het Polen van die tijd vertrok hij voor een academische studie naar het buitenland. Na zijn studie aan de universiteit van Frankfurt aan de Oder vertrok hij naar 's-Hertogenbosch naar het leger van stadhouder (vanwege zijn succesvolle belegeringen zoals van 's-Hertogenbosch, was zijn bijnaam stedendwinger) prins Frederik Hendrik van Oranje. Nederland is dan nog steeds in oorlog met Spanje (de zogenaamde Tachtigjarige Oorlog). Freytag zag hier hoe de Nederlanders hun steden beschermden door verdedigingswerken en vestingen te bouwen. Hoewel hij van 1629 tot 1632 medicijnen studeerde aan de Leidse Academie, ging zijn belangstelling toch meer de technische en natuurwetenschappelijke kant uit. Hij ontwikkelde zich in dat kader steeds meer als vestingbouwkundige. Al in 1630 publiceerde hij in Leiden het vestingbouwkundige werk *Architectura Militaris Nova et Aucta* (Nieuwe en Uitgebreide Militaire Bouwkunde), eerst in het Latijn, de internationale wetenschapstaal. In 1635 volgden edities in het Duits en Frans, met herdrukken in 1642 en 1657. De Leidse universiteitsbibliotheek bezit diverse exemplaren van het boekwerk.

Na zijn Leidse tijd gaf Freytag van 1634 tot 1643 les op het gymnasium van Toruń in de vakken wiskunde en sterrenkunde. Hij overleed al in 1650, slechts 42 jaar oud⁹. Op 24 juni 2004 werd in het centrum van Toruń op de plek waar hij had gewoond een gedenkplaat onthuld waarop ook zijn verblijf in Leiden vermeld staat. De onthulling vond plaats in de door de Vereniging voor Samenwerking met Zustersteden van Toruń georganiseerde Nederlandse week, gehouden ter gelegenheid van het 15-jarige bestaan van de Stedenband Leiden - Toruń.

Aan het einde van de Nieuwstraat gaat u linksaf de Burgsteeg in. Vervolgens loopt u over de Koornbrug via de Koornbrugsteeg naar de Breestraat.

De Koornbrug is de oudste nog bestaande overdekte brug van Nederland (1825). Rechts in de Koornbrugsteeg ziet u het stadhuis (vandaar het naambordje Trouwstraatje rechts in de steeg) in Hollandse-baksteen, de nieuwbouw van eind jaren dertig. Na de grote brand van 12 februari 1929 was alleen de met bluswater bevroren voorgevel min of meer intact. In het Stadhuis wordt de jaarlijkse officiële ontvangst gehouden van de bezoekende groep uit Toruń.

Ga rechtsaf de Breestraat in en loop nu de tweede steeg linksaf, de Pieterskerk-choorsteeg in. Aan het einde van deze steeg gaat u linksaf het Pieterskerkhof (zonder straatnaambord) op en loopt u rechts rond de Pieterskerk, u komt in de Kloksteeg.

U bevindt zich nu in de Pieters- en Academiewijk. Pieterswijk vanwege de Pieterskerk, het grote middeleeuwse godshuis dat dankzij de sleutels tot de hemelpoort, in handen van Sint Petrus, Leiden de sleutels in het stadswapen en de naam Sleutelstad heeft bezorgd. Academiewijk vanwege de zetel van de universiteit in het Academiegebouw op het Rapenburg.

Aan de muur van de Pieterskerk is een plakkaat ter herinnering aan dominee John Robinson, predikant van de *Pilgrim Fathers*. De Pilgrim Fathers werden in Engeland vervolgd en vluchtten naar Nederland. Van 1609-1620 verbleven ze in Leiden o.m. op de plaats waar nu het Jean Pesijnshofje is (tegenover de gedenkplaat). In 1620 vertrok minstens de helft van hen met het schip de *Mayflower* naar Amerika, waar zij in 1621 de kolonie New

Plymouth (later opgegaan in de staat Massachusetts) stichtten. John Robinson bleef hier en stierf in 1625 in Leiden. Tot hun afstammelingen behoren de presidenten Grant, Franklin Delano Roosevelt en Bush.

In de USA is onder andere als uiting van de scheiding van kerk en staat de registratie van het burgerlijk huwelijk mede aan deze protestanten te danken.

Het verhaal gaat dat de eerste Thanksgiving door de Pilgrim Fathers zou zijn gevierd in 1621 toen zij na de mislukte oogst dankzij de hulp van indianen in november alsnog konden oogsten. Zij zouden op het idee zijn gekomen door hun herinnering aan de viering van Leidens Ontzet, de jaarlijkse dankdienst in de Pieterskerk en de maaltijd.

Ga aan het einde van de Kloksteeg voor de Nonnenbrug rechtsaf het Rapenburg op. Aan de overkant ziet u het Academiegebouw.

Aan en rond het Rapenburg, volgens velen de mooiste gracht van Nederland (in ieder geval van Leiden), bevinden zich sinds ruim vier eeuwen universitaire instituten, woningen van hoogleraren en studentenhuizen.

In de eerste helft van de 17de eeuw deed men er alles aan om de academie te laten bloeien. De beroemdste buitenlandse geleerden werden naar Leiden gelokt en er

kwamen veel buitenlandse studenten: Walen en Fransen, Duitsers en Scandinaviërs, Bohemers én Polen. Deze waren vaak typische rijkeluiszonen, soms van adellijke of half-adellijke afkomst, en tot profijt van de Leidse economie namen ze nogal eens het nodige personeel mee. Deze studenten en hun personeel namen actief deel aan het Leidse uitgaansleven. Dat kunnen wij bijvoorbeeld opmaken uit een in diverse bronnen opgetekend tweetal samenhangende incidenten met betrekking tot de Poolse prins Janusz Radziwill (1612-1655), die ongeveer in dezelfde tijd als Adam Freytag in Leiden studeerde.

Op 9 januari 1632 sloeg Laurens Hasenphurter, de Duitse bottelier (wijnbeheerder) van Radziwill, met zijn degen een klapwaker, ofwel nachtwaker, dood. Radziwill was nog geen jaar tevoren ingeschreven als student theologie. Ook Hasenphurter stond nota bene als student ingeschreven. Het voorval vond plaats op de Langebrug, tussen Choor- en Wolsteeg. Ondanks verzoek om opschorting door niemand minder dan prins Frederik Hendrik van Oranje-Nassau, veroordeelde de uit de senaat gekozen Academische Vierschaar de bottelier ter dood.

Ook een bij het incident aanwezige dienaar van Radziwill, de Litouwer Adam Lazarow, moest binnen 24 uur de stad verlaten. De onthoofding van Hasenphurter vond al op 15 januari in het openbaar voor het stadhuis plaats. Het was het enige doodvonnis ooit door de Academische Vierschaar uitgesproken (en voltrokken). Het andere incident had met het eerste te maken. Het volgde drie weken later, toen dezelfde Radziwill na de intreerede van de nieuwe rector magnificus in het openbaar in het Latijn een geïmproviseerde toespraak hield waarin hij onder meer zei dat curatoren, senaat en professoren besmet waren met het onschuldige bloed van zijn dienaar. Een procedure met als resultaat openbare berisping volgde; ook nu genoot Janusz enige protectie van de kant van prins Frederik Hendrik.

Voor zijn begrafenis of balseming in de kapel van de Pieterskerk aan de Kloksteeg kwam zijn broer Bogislaw over (geboren in Danzig in 1620 en luitenant-generaal in dienst van de keurvorst van Brandenburg).¹⁰

Een andere Poolse student uit die tijd was Johannes Hevelius Dantiscanus, ook wel aangeduid als Jan Hewelcke, (1611-1687). Op 24 juli 1630 schreef hij zich als student in. Hevelius' grote liefde was eigenlijk de sterrenkunde, die indertijd aan de Leidse universiteit nog op betrekkelijk laag peil stond. Mede daarom verliet hij Leiden al een jaar later. De ironie is dat weer een jaar later Jacob Golius de academische en andere autoriteiten verleidde tot stichting van een volwaardige sterrenwacht als bijgebouw bovenop het Academiegebouw. Na vele omzwervingen en ontmoetingen met diverse wetenschappers keerde Hevelius op verzoek van zijn vader in 1634 terug naar Polen. Daar werd hij na

Nicolaus Copernicus uit Toruń de beroemdste astronoom van Polen. Zo kreeg hij in 1679 bezoek van zijn Britse collega Halley die zijn waarnemingen met vizier en kwadrant ter plekke wilde reproduceren. Hij tekende de eerste kaart van de maan. Op zijn naam staan zes geleerde boeken, uiteraard in het Latijn. Een

gemiste kans dus in feite voor Leiden.

Loop het Rapenburg af en ga het Kort Rapenburg op. Na ± 50 meter gaat u over de Bostelbrug rechtsaf de Apothekersdijk op. Deze gaat over in de Stille Rijn.

Ga aan het einde linksaf de Stille Mare op en steek de Haarlemmerstraat over. Hier ziet u aan uw linkerhand de Hartebrugkerk.

De Hartebrugkerk (1836) is een rooms-katholieke kerk (in de Leidse traditie Koeliekerk genoemd vanwege het opschrift *Hic Domus Dei est et Porta **Coeli***: dit huis is de hemelpoort).

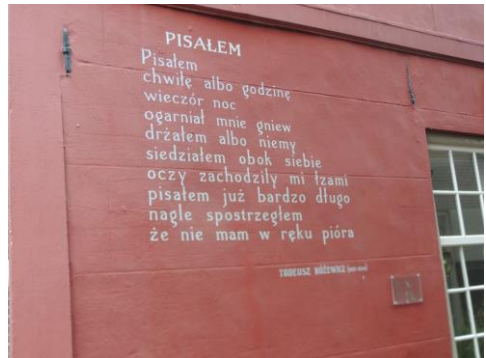
De Stille Mare gaat over in de Lange Mare. Ga nu bij de tweede steeg rechts de Clarensteeg in en ga dan de tweede steeg links in, de Mirakelsteeg. Aan het einde van de Mirakelsteeg gaat u linksaf de Oude Vest op. Op de hoek van de Oude Vest en de Mirakelsteeg ziet u het derde Poolse muurgedicht.

Het is het gedicht Pisalem van Tadeusz Różewicz (1921- heden).

Ik schreef (vertaling Peter Nijmijer en Gerard Rasch)¹¹

Ik schreef
een ogenblik lang of een uur
een avond een nacht
ik werd kwaad
ik beefde of zat
zwijgend naast mijzelf
mijn ogen vol tranen

ik had al die tijd geschreven
tot ik plotseling merkte
geen pen in mijn hand

Różewicz, geboren in het provinciestadje Radomsko, moest in 1938 de middelbare school verlaten, omdat zijn ouders zijn studie niet meer konden betalen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog vocht hij als partizaan in de bossen van Midden-Polen en schreef hij satirische gedichten. Na de oorlog studeerde hij kunstgeschiedenis in Kraków. Eigenlijk vond hij het absurd na Auschwitz nog gedichten te schrijven. In ieder geval koos hij partij tegen mooischrijverij en hij hanteerde een directe, sobere, kale vorm. Zijn eigen producten noemde hij feiten, opgeschreven in de vorm van gedichten.

Hij schreef ook nouvelles, verhalen en toneelstukken. Volgens hem is het de taak van de dichter illusies te ontmaskeren in een nieuwe of antipoëzie. Hoewel hij zich min of meer aanpaste aan het communistische regime, werd hij ook door dit regime bekritiseerd, vanwege zijn oorlogsobsessie en zijn pessimisme. De weleens als surrealistisch betitelde dichtkunst van Rózewicz is een ontmoetingsplaats van tegenstellingen. In veel gedichten komt de vraag aan de orde of schrijven nog wel zin heeft in de wereld van vandaag: 'Ik weet niet precies wat poëzie is. Jarenlang heb ik gedichten geschreven, maar is dat hetzelfde als poëzie?'¹²

Loop verder op de Oude Vest tot aan de Marebrug en ga dan linksaf de Lange Mare weer op. Aan uw linkerhand ziet u de Marekerk.

De Lange Mare was tot driekwart eeuw geleden een gracht. Velen vonden het dempen van deze gracht een daad van cultuurbarbaren. Om de zoveel jaren gaan er stemmen op om het water weer toe te laten.

De imposante achthoekige Marekerk was de eerste voor de protestantse eredienst gebouwde Leidse kerk, tussen 1639 en 1649 gebouwd door Arent van 's Gravesande.

Ga na ± 100 meter rechtsaf de Vrouwenkerkkoorstraat in. Houd rechts aan en loop het Vrouwenkerkhof (zonder straatnaambord) in.

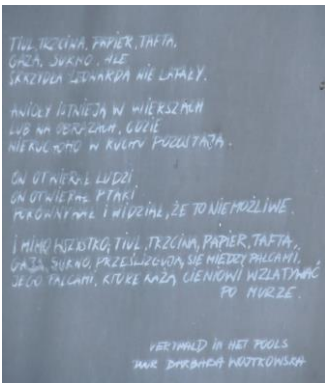

Hier is aan de linkerkant (voor het Vrouwenkerkhof) een charmant antiek brandweerhuisje. Op het plein waaraan het Vrouwenkerkhof ligt, zijn wat schamele en niet allemaal even authentieke restanten te bewonderen van de middeleeuwse Vrouwenkerk. Deze in de eerste helft van de 19de eeuw gesloopte kerk was van 1584 tot 1816 in gebruik bij de Waalse Gemeente (de Frans sprekende protestanten) en in de 17de eeuw ook bij de Pilgrim Fathers.

Als de gemeente Leiden ook de rest zou laten slopen, dreigde een boycot van Nederlandse supermarkten door de consument in de Verenigde Staten. Uiteindelijk heeft de gemeente Leiden eieren voor haar geld gekozen en plein en monumentje in het kader van het Pilgrims-herdenkingsjaar 2009 grondig laten opknappen.

Op dringend verzoek van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) is ook de zogenaamde Peperbus opgeknapt en teruggeplaatst: een oud elektrisch trafostation, dat mede voor reclamedoelinden werd gebruikt.

Het Vrouwenkerkhof gaat over in de Lange Sint Agnietenstraat. Loop nu langs het Museum Boerhaave (museum voor de geschiedenis van de Natuurwetenschappen en van de Geneeskunde) tot aan het Sionshof. Hier gaat u rechtsaf de Sionsteeg in. Houd de bocht naar rechts aan en ga aan het einde linksaf de Caeciliastraat in tot u bij de Lucas van Leydenschool komt op de hoek van de Sint Ursulasteeg. Hier ziet u het vierde en laatste Poolse muurgedicht.

Dit laatste gedicht, geschreven op het zwarte bord op de hoek van de St. Ursulasteeg, is wel in het Pools, maar het gaat om een vertaling door Barbara Wojtkowska van een aantal regels uit een Nederlands gedicht van J. Bernlef (1937-2012)¹³. De vertaling in het Pools is een van de totaal 28 handgeschreven vertalingen, die voor een deel zijn vervaardigd door ouders van leerlingen die in 1997 op deze multiculturele basisschool zaten. Op het zwarte bord

op de hoek van de Caeciliastraat staan de overige 14 vertalingen. Het gaat om vertalingen onder meer in het Arabisch, Berbers, Duits, Engels, Frans, Russisch, Grieks, Irakees, Fries, Chinees, Japans, Indonesisch, Ivriet, Farsi, Turks, Tunesisch, Vietnamees, Papiamentu, Sranan-Tongo, Botswanees, Deens, Zuid-Afrikaans, West-Vlaams en Zweeds.

Tule, riet, papier, taf,
gaas, bombazijn maar
Leonards vleugels vlogen niet.

Engelen bestaan in gedichten
of op schilderijen waar zij
roerloos in beweging zijn.

Het gedicht van Bernlef (zonder titel) is in twee delen (eerste in de St Ursulasteeg en tweede in de Caeciliastraat) op de muur van de Lucas van Leydenschool geschilderd

Hij maakte de mens open
hij maakte de vogel open
vergeleek en zag dat het niet kon.

En toch; tule, riet, papier, taf,
gaas, bombazijn dat door zijn vingers glijdt
zijn vingers die een schaduw
laten vliegen op de muur.

Vervolg de route. Aan het einde van de Caeciliastraat komt u bij de Prinsessekade. Dit is het einde van de wandeling. U kunt nu beslissen of u rechtsaf gaat en via Beestenmarkt en Steenstraat of Nieuwe Beestenmarkt terug naar het station, of linksaf terug naar Rapenburg of Breestraat, of koffie drinken op of rond de Beestenmarkt (het evenementenplein van Leiden). U kunt natuurlijk ook nog even van een rondvaart genieten.

Er zijn verschillende rederijen die rondvaarten aanbieden, zie voor tijden en prijzen bijvoorbeeld:

Rederij Rembrandt www.rederijrembrandt.nl/

Rederij Oude Rijn www.vareninleiden.nl/

Stichting de Leidse Rederij www.leidserederij.nl/

Tot ziens of: *do widzenia!*

Herinneringen aan de band met Polen, buiten deze wandeling:

Madame Curiestraat in Groenord-Zuid.

Madame Curie, geboren Marya Sklodowska (1867–1934). Poolse natuurkundige, geboren te Warschau, gehuwd met Pierre Curie. Het echtpaar identificeerde in 1898 de radioactieve elementen polonium en radium. In 1903 verwierf het echtpaar de Nobelprijs voor Natuurkunde. In 1905 werd Madame Curie de eerste vrouwelijke hoogleraar aan de Sorbonne. In 1911 ontving ze ook de Nobelprijs voor Scheikunde.

Chopinstraat in de Fortuinwijk in Leiden-Zuid-West

Frédéric François Chopin (Warschau 1910-Parijs 1849), Pools componist en pianist. Zoon van een Franse vader en een Poolse moeder: Justine

Krzyzanowska. Na de Poolse opstand van 1830 keerde hij niet naar zijn vaderland terug maar vestigde hij zich definitief in Frankrijk.

Aan de *Witte Singel* staat een complex van geschakelde gebouwen van de Universiteit Leiden in een soort postmoderne neo-Arabisch-fantasiestijl. Het complex omvat de universiteitsbibliotheek met de speciale verzamelingen zoals kaarten en manuscripten. Hier is ook veel Poolse letterkunde en wetenschappelijke literatuur uit en over Polen in te zien en op te vragen. (Let op, niet voor persons just passing by! Zonder collegekaart of pasje(s) kom je nergens.) Daarnaast omvat het complex een deel van de Faculteit der Letteren, met onder meer de opleiding Slavische talen; helaas kan men vanwege bezuinigingen en interuniversitaire taakverdelingen hier sinds een aantal jaren geen Pools meer studeren.

Op het *Waardeiland*, vroeger een industrie-eiland met onder meer de Leidse Grofsmederij, nu een luxe woonwijk, zijn diverse straten en objecten vernoemd naar de steden waarmee de gemeente Leiden een officiële relatie onderhoudt: Oxfordlaan, Krefeldlaan, Juigalpabrug en Torunbrug. (Notabene: op de kaart van de firma Falk staat ten onrechte vermeld: Torenbrug!)

De oecumenische geloofsgemeenschap De Regenboog in Merenwijk-Centrum fungeert al vele jaren als plaats van aankomst en vertrek van degenen die Leiden bezoeken namens de zusterstedenvereniging in Toruń.

Aan de *Noachstraat* in Leiden-Zuidwest in de vestiging van de scholengemeenschap (Leonardo) da Vinci werden enkele avonden door de Leidse Volksuniversiteit BplusC taalcursussen gegeven. Met behulp van de methode *Wij Leren Pools (Uczniemy po Polsku)* gaf Reinier Bakhuizen van den Brink hier vele jaren Poolse les aan Nederlanders met en zonder Poolse partner.

Koningen van Polen: In de Leidse binnenstad hebben in de loop der eeuwen diverse gebouwen, meestal herbergen, gestaan die op de een of andere manier verwijzen naar kennis van of contacten met Polen. Ze droegen fraaie namen als de Koning van Polen. Archivaris Piet de Baar van het Regionaal Archief Leiden trof er in het oude Stadsarchief verscheidene aan. Zo was er in 1670 sprake van een *huys De Koningh van Poolen* aan de Breestraat op de hoek van de Boomgaardsteeg (op de plaats van het huidige pand Breestraat 161). En bijna een eeuw eerder, in 1581, woonde in het dertiende huis aan de Zijtgraft vanaf het Levendaal Lambert Jansz. van Hairlem, scepmaicker (=scheepmaker), *wairt in de Coninck van Polen*. Waarschijnlijk dreef zijn vrouw Claertgen Michielsdr. de herberg, die ongeveer stond op de plaats van de latere coöperatieve broodbakkerij Ceres (tot appartementen verbouwd industrieel monument) op de Korevaarstraat.

Ten slotte het Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) aan de *Boisotkade*. Hier worden verscheidene gedrukte en ongedrukte documenten bewaard die betrekking hebben op Polen, Hollandse contacten met Polen en de relatie tussen Leiden en Toruń. Ooit zullen hier ook de archiefbestanden van de officiële gemeentelijke stedenband terechtkomen (www.erfgoedleiden.nl).

Enkele documenten aangetroffen in het ELO (met dank aan André van Noort):

Europische Mercurius, behelzende al het voornaamste (...) omtrent de zaaken van Staat als Oorlog, in alle de Koningryken en Landen van Europa (...) is voorgevallen, 1725.

Hierin op blz. 54 een afbeelding van een medaille over de vervolging en executie van protestanten in Toruń.

Liber supplex: verzoekschrift aan de koning van Polen en afschriften van brieven betreffende vervolgingen van protestanten in Polen en Litauen, 1718

Verklaring van Maljaert Pouwelsz., timmerman en 60 jaar oud, en van Claes Jansz. alias Cowet, timmerman en 51 jaar oud, voor Jan Pietersz. Wijnhoff uit Elbing (nu Elblag, Polen), 1611, in *Gerechtdagboek*. Wijnhoff had ooit in Toruń gewerkt.

Verzoekschrift van het stadsbestuur van Toruń aan het stadsbestuur van Leiden om Pieter Thonisz. (=Wijnhoff), voormalig stadsmeestertimmerman, hulp te laten bieden bij de bouw van het stadhuis in Toruń.

¹ Voor een beschrijving, verantwoording, teksten en illustraties van de muurgedichten, zie de twee deeltjes *Dicht op de muur*, 1996 en 2005. Zie ook www.muurgedichten.nl

² Bron: www.noordvest-molenbuurt.nl

³ Bron: <http://members.lycos.nl/jouvries/laken.html>

⁴ De andere twee straten zijn: de Chopinstraat in de componistenbuurt van de Fortuinwijk in Leiden-Zuidwest, en de Madame Curiestraat in de wijk Groen Noord-Zuid.

⁵ Uit: Adam Mickiewicz, *Krim-sonnetten en andere gedichten*. Uitgebracht ter gelegenheid van de 200ste geboortedag van de dichter. Vertaald door Arent van Nieukerken. Amsterdam, UvA, 1998

⁶ Bronnen: o.m. Arent van Nieukerken, zie noot hiervoor; artikel van professor C. Backvis in de *Winkler Prins encyclopedie* van 1952.

⁷ Uit: Wisława Szymborska, *Einde en begin. Gedichten 1957-1997*. Uit het Pools vertaald door Gerard Rasch. 3^e dr. Amsterdam, Meulenhoff, 2000. *Lof van het slecht geweten*, zoals de titel luidt in de vertaling van Jeannine Vereecken, werd oorspronkelijk in de bundel *Een groot getal (Grote Getallen)* gepubliceerd. (Vier miljard bewoners van de aarde anno 1976 en daarnaast het getal pi, met een eindeloze reeks cijfers achter de komma.)

⁸ Gerard Rasch won in 1998 de Martinus Nijhoffprijs voor zijn vertalingen uit het Pools.

Bronnen: o.m. Rasch, *Einde en begin* en *Bittere oogst. Poolse poëzie van de twintigste eeuw*, Amsterdam, De Bezige Bij, 2000; bijdrage van Rasch in: Jan van Herreweghe, *Poolse literatuur (in Nederlandse vertaling)*, Harelbeke, 2001 en Wikipedea, the free encyclopedia.

⁹ Bron: Wikipeda

¹⁰ Bronnen: onder meer W.J.J.C. Bijleveld, De Prins van Polen, artikel in *Leids Jaarboekje* (Vereeniging Oud-Leiden), 1944.

¹¹ Uit: Tadeusz Różewicz, *Gezichten: gedichten 1946-1979*. Keuze, vertaling en nawoord van Peter Nijmeijer en Gerard Rasch. Amsterdam, Meulenhoff, 1981

¹² Bron: bewerkt naar nawoord van Nijmeijer & Rasch, zie noot hiervoor.

¹³ Uit de bundel *Achter de rug*, Amsterdam, Querido, 1989.